

A.Q.Qarayeva
müəllim, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyası
aqarayeva53@gmail.com

Məqalə redaksiyaya daxil olub 16.01.2025

The article was received by editorial board on 16.01.2025

Статья принята к печати 16.01.2025

BEYNƏLXALQ TURİZM VƏ ONUN DÜNYA İQTİSADİYYATININ İNKİŞAFINA TƏSİRİ

Xülasə

Məqalədə xidmət sektorunun tərkib hissəsi kimi beynəlxalq turizmin inkişaf xüsusiyyətlərindən bəhs edilir. Beynəlxalq turizmin iqtisadi hadisə kimi xüsusiyyətləri verilmiş və məzmunu açıqlanmışdır. Turizm məkanlarında turizm məhsullarının inkişafı və peşəkar turizm agentlikləri şəbəkəsinin inkişafı vasitəsilə beynəlxalq turizmin təkmilləşdirilməsi perspektivləri müzakirə olunur. Həmçinin dünya iqtisadiyyatında beynəlxalq turizmin rolu və mövqeyi araşdırılır.

Açar sözlər: *turizm, beynəlxalq turizm, turist, iqtisadiyyat, inkişaf.*

GİRİŞ

Beynəlxalq turizm həm ayrı-ayrı ölkələrin, həm də bütövlükdə dünya iqtisadiyyatının inkişafına təsir göstərir. İqtisadi inkişafın müəyyən mərhələsində, səyahətə ehtiyac kəskin artdıqda, səyahət xidmətləri istehsalçıları meydana çıxdı. Bu, xüsusi məhsul növünün - turizmin formalaşmasına səbəb oldu. Beləliklə, turizm istehlak bazarında alınıb satıla bilən, maddi və qeyri-maddi xidmətlər şəklində satılan bir məhsul kimi meydana çıxdı. Bir məhsul kimi turizm xidmətlərinin özünəməxsus üstünlüyü ondan ibarətdir ki, bu xidmətlərin əhəmiyyətli hissəsi yerli istehsalda minimal xərcə və bir qayda olaraq, xarici valyutadan istifadə edilmədən istehsal olunur. Turizm həyatı vacib əmtəə deyil, ona görə də o, insan üçün yalnız onun gəlirinin və cəmiyyətin müəyyən sərvətinin müəyyən səviyyəsində təcili ehtiyaca çevrilir.

Hazırda turizm sənayesi beynəlxalq xidmət ticarətində ən dinamik inkişaf edən formalardan biridir. Son 20 ildə dünya üzrə gələn xarici turistlərin sayında orta illik artım tempi 5,1 faiz, valyuta daxilolmalarında isə 14 faiz təşkil edib. Belə ki, əgər 1950-ci ildə dünya üzrə turistlərin sayı 25 milyon, turizm sənayesi dövriyyəsi isə 2,1 milyard ABŞ dolları təşkil edirdisə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ümumdünya Turizm Təşkilatının (UNWTO) məlumatına görə, 2024-cü ildə 1,3 mlrd. turistin gəlişi, beynəlxalq turizm daxilolmalarının 1,4 trln. dollar həcminə çatmışdır [1].

Yeni minilliyin əvvəllərində turizm möhkəm şəkildə quruldu bir çox ölkədə əsas iqtisadi sektor və ən sürətlə böyüyən iqtisadi sektor olaraq valyuta axını və iş yerlərinin yaradılmasını təmin edir.

Beynəlxalq turizm dünyanın ən yüksək ixrac gəlirini təmin edir və əksər ölkələr üçün mühüm ödəniş balansı faktorudur. Turizm sektoru dünyanın ən vacib iş yerlərindən birinə çevrilib. Turizmin inkişafı infrastruktura nəhəng investisiyaların axınını stimullaşdırır ki, bunun da böyük hissəsi həm yerli əhalinin, həm də turistlərin həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına yönəlib. Turizm sahəsində yeni iş yerləri və müəssisələrin bəziləri inkişaf etməkdə olan ölkələrdə

yaradılır ki, bu da iqtisadi artım imkanlarını tarazlamağa kömək edir və həmçinin sakinlərin həddən artıq dolu şəhərlərə getmələrinin qarşısını alaraq kənd yerlərində qalmağa kömək edir. Turist mübadiləsi prosesində yaranan mədəniyyətlərarası əlaqələr və şəxsi dostluqlar beynəlxalq anlaşmanın yaxşılaşdırılmasında mühüm amildir və dünya xalqları arasında sülhün möhkəmlənməsinə töhfə verir.

Ümumdünya Turizm Təşkilatı milli hökumətlərin özəl sektor müəssisələri, yerli administrasiyaların nümayəndələri və qeyri-hökumət təşkilatları ilə tərəfdaşlıq əlaqələrini inkişaf etdirmək və bununla da turizmin inkişafında fəal iştirak etmək istəyini alqışlayır. Yoxsulluğa qarşı mübarizədə turizmdən səmərəli istifadə oluna biləcəyinə əmin olan UNWTO yoxsulluğun aradan qaldırılması vasitəsi kimi dayanıqlı turizmi təşviq etmək üçün yeni təşəbbüslə BMT-nin Minilliyin İnkişaf Məqsədlərinin həyata keçirilməsinə töhfə verməyi öhdəsinə götürüb. BT-BR (Sustainable Tourism - Poverty Eradication) kimi tanınan proqrama yoxsulluğun aradan qaldırılması məqsədilə davamlı turizmin təşviqi üzrə işlər daxildir.

Dünyada turizmin əhəmiyyəti durmadan artır ki, bu da turizmin ayrı-ayrı ölkənin iqtisadiyyatına təsiri ilə bağlıdır.

Beynəlxalq turizm bir sıra mühüm funksiyaları yerinə yetirir:

- beynəlxalq turizm ölkəyə valyuta gəlirləri mənbəyi və əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsi vasitəsidir;

- beynəlxalq turizm turizm sektoruna xidmət edən sənaye sahələri yaratmaqla iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinə töhfə verir.

Dünyada beynəlxalq turizm eyni deyil, bu, ilk növbədə ölkələrin və regionların müxtəlif sosial-iqtisadi inkişaf səviyyələri ilə izah olunur. Beynəlxalq turizm ən böyük inkişafı Qərbi Avropa ölkələrində almışdır.

Bu region dünya turizm bazarının 70%-dən çoxunu və valyuta gəlirlərinin təxminən 60%-ni təşkil edir. Təxminən 20%-i Amerikadan, 10%-dən azı Asiya, Afrika və Avstraliyadan gəlir [2].

Beynəlxalq turizm əlaqələrinin bu inkişafı beynəlxalq ticarətin bu sahəsinin fəaliyyətini yaxşılaşdırmağa kömək edən çoxsaylı beynəlxalq təşkilatların yaradılmasına səbəb olmuşdur. İsveçrə, Avstriya, Fransa, İspaniya kimi bir çox yüksək inkişaf etmiş Qərb ölkələri öz sərvətlərinin əhəmiyyətli hissəsini turizmdən gələn gəlirlər hesabına qurublar. Müharibədən sonrakı illərdə turizm sahəsində güclü elmi-tədqiqat bazası və peşəkar kadr hazırlığı sistemi yaradılmışdır.

Belə ki, səciyyəvi xüsusiyyəti xidmətlərin əhəmiyyətli hissəsinin yerli istehsalda minimal xərcə həyata keçirilməsindən ibarət olan beynəlxalq turizm global iqtisadiyyatda getdikcə daha mühüm rol oynayır. Beynəlxalq turizmin inkişafı üçün ayrı-ayrı ölkələrin turizmdən valyuta gəlirlərini artırmaq istəyi və bu məqsədlə iqtisadiyyatın bütöv bir sahəsinin - turizm sənayesinin yaradılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Turizm sənayesi dedikdə, turizm xidmətləri və turist tələbatının mallarını istehsal edən və satan istehsal, nəqliyyat və ticarət müəssisələrinin məcmusu başa düşülür. Buraya mehmanxanalar və digər yerləşdirmə obyektləri, nəqliyyat vasitələri, iaşə obyektləri, suvenirilər və turistlərin tələbatına uyğun digər mallar istehsal edən müəssisələr daxildir.

Onların bir çoxu üçün beynəlxalq turizm:

- tədiyyə balansının artımını stimullaşdıran amil;
- bir çox sənaye sahələrinin inkişafı və şaxələndirilməsi üçün güclü stimül (turizm sektoruna xidmət edən həm müəssisələr, həm də ayrı-ayrı sənayelər yaranır).

Potensial ehtiyatlar ölkənin demək olar ki, hər bir regionunda mövcuddur və kiçik və orta biznesin inkişafına kömək etməkdən, ölkənin iqtisadi potensialını gücləndirməkdən ibarətdir. Bunu bazar iqtisadiyyatı inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi sübut edir, burada kiçik və orta sahibkarlıq, bir qayda olaraq, milli iqtisadiyyatın bütün müəssisələrinin ən azı 90-95%-ni təşkil edir. Kiçik və orta biznesin inkişafının təşviqi iqtisadi problemdən çox sosial problemdir.

Turist səfərlərinin motivasiyası əsasən iqtisadi amillərlə müəyyən edilir ki, bunlardan da başlıcası pul gəlirinin turist paketini almaq üçün kifayət edib-etməməsidir. Bu amil birbaşa olaraq müəyyən dəyişikliklərə meylli olan bir sıra sosial amillərlə bağlıdır.

Gəlmə turizmi ilə bağlı vəziyyət fərqlidir. Bunu sadə bir səbəbə görə təşviq etmək lazımdır: çox sərfəlidir. Azərbaycan Respublikasında həm daxili turizm, həm də daxil olan xarici turizm əsasında inkişaf edən turizm biznesi təkcə turizm sənayesinin deyil, həm də bir sıra digər qeyri-istehsal sahələrinin inkişafına təkan verir. Bu, sənaye sahələrində, eləcə də turizm infrastrukturunu müəssisələrində iş yerlərinin sayının artmasına təkan verir.

Gəlmə turizmini inkişaf etdirmək üçün təkcə turizm imkanlarımızı yaxşı tanıtmmaq deyil, həm də yeni mehmanxanalar tikmək, turizm xidmətlərinin keyfiyyətini yüksəltmək, müştərilərə xidməti yaxşılaşdırmaq lazımdır.

Müsbət nəticələrlə yanaşı, məsələn: xaricdən göndərilən emiqrantların pul köçürmələri, mühacirlərin ölkəsinə pul kütləsinin axını, xaricdə işləmək üçün şirkətlərə vergilər, mühacirlərin öz ölkələrinin iqtisadiyyatına sərmayələri (xaricdə yaxşı məskunlaşmış bir çox mühacirlər) vəsaitlərini öz dövlətlərinin fəaliyyətinə yatırırlar), emiqrantlar getdikdən sonra sosial xərclərin azaldılması (vətəndaşlar başqa ölkələrə mühacirət etdikdən sonra onların sosial təminatına (təlim, tibbi xidmət, təhlükəsizlik) ehtiyac aradan qalxır.

İşsizlik probleminin yumşaldılması (vətəndaşların xaricə axını ölkədə işsizliyin gərginliyini azaldır, işçi qüvvəsi təklifini azaldır) Müsbət nəticələrlə yanaşı, turistlərin ölkəyə axını ilə bağlı yarana biləcək mənfi nəticələri də nəzərə almaq lazımdır. Deməli, əgər rayonda işçi qüvvəsi artıqlığı yoxdursa, onun turizm sənayesinə, məsələn, kənd təsərrüfatına keçməsi sonuncuda müəyyən durğunluğa səbəb ola bilər. Kənd yerlərindən şəhərlərə miqrasiya səhiyyə və təhsil kimi qeyri-istehsal sahələrinin yükünü artıracaq. Turizm sənayesində əlavə investisiyalara sərf olunan investisiya resursları ehtiyac duyulan sektorlara yönəldilə bilməyəcək.

Beynəlxalq turizm bir çox inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün mühüm valyuta gəlir mənbəyinə çevrilmişdir. Getdikcə artan ölkələrin iqtisadi inkişafında turizmin artan əhəmiyyəti növbəti onillikdə beynəlxalq turizmdən daxilolmaların payının artacağı ehtimalını dəstəkləyir.

Ümumdünya Səyahət və Turizm Şurasının məlumatına görə, 2024-cü ildə dünya üzrə bütün işçilərin 9,1%-i dünya turizm sektorunda məşğul olub, yəni hər on iki işçidən biri turizm sektorunda məşğul olub. Proqnozlar göstərir ki, 2034-cü ildə turizm sahəsində çalışanların sayı dünya üzrə ümumi məşğul əhəlinin 11,6%-ni təşkil edəcək [3].

ABŞ-da, milli statistikaya görə, turizm sənayesi 16,7 milyondan çox iş yeri təmin edir ki, bu da ölkədəki ümumi iş yerlərinin 11,9%-ni təşkil edir.

Turizmin məşğulluğa və yeni iş yerlərinin açılmasına verdiyi töhfə bu sahənin sosial-iqtisadi əhəmiyyətini müəyyən edir. Turizmin inkişafı iqtisadiyyatın nəqliyyat, rabitə, ticarət, tikinti, kənd təsərrüfatı, istehlak mallarının istehsalı kimi əsas sektorlarına stimullaşdırıcı təsir göstərir və multiplikator effekti nəzərə alınmaqla, struktur yenidən qurulması üçün ən perspektivli sahələrdən biridir.

Bu gün beynəlxalq turizm qonaqpərvərlik və turizm sənayesinin özünə xas olan amillərin, eləcə də ətraf mühit amillərinin təsiri altında inkişaf edir. Məsələn:

- siyasət və hüquq;
- iqtisadiyyat və maliyyə;
- mədəniyyət;
- sosial-demoqrafik dəyişikliklər;
- ticarətin inkişafı;
- nəqliyyat;
- infrastruktur;
- elmi-texniki tərəqqi.

Beynəlxalq turizmin inkişafı turistik məkanlarda turizm məhsulunun təkmilləşdirilməsindən, peşəkar turizm agentləri şəbəkəsinin inkişafından, turoperator məhsul və xidmətlərinin əhatə dairəsindən, marketing imkanlarından istifadə dərəcəsindən, paylama sisteminin vəziyyətindən və turizmin inkişafından asılıdır. Sadalanan amillər turizm sənayesi daxilində fəaliyyət göstərir və turizm fəaliyyətinin subyektlərindən təsirlənir.

Tur operator məhsulu şirkət tərəfindən formalaşdırılan və son istehlakçılara satılan turpaket adlanan turizm xidmətləri kompleksidir. Tur operatorları mehmanxanaçılar və hava yolları ilə sıx əməkdaşlıq edin, adətən otellərdə və nəqliyyatda yerlərin kvotasını əvvəlcədən razılaşdırın, bu da turları yenidən bron etmədən satmağa imkan verir.

Hazırda 10 ən böyük tur operator şirkəti bazarın təxminən 30%-nə nəzarət edir. Turoperatorların məhsulları, xidmətlər və qiymətlərlə bağlı siyasətləri əsasən beynəlxalq turizm bazarının şərtlərini müəyyən edir [4].

Konkret turizm xidmətləri istehsalçısı üçün hədəf turizm bazarının tutumu turların (xidmətlərin) satışının sayı ilə müəyyən edilir. Strateji marketing qərarlarını hazırlamaq, hədəf segmenti, satış kanallarını seçmək, qiymət siyasətini hazırlamaq və bir çox digər problemləri həll etmək üçün daim bazar araşdırması aparmaq lazımdır.

Qlobal beynəlxalq turizmdə UNWTO altı turizm regionunu fərqləndirir: Avropa, Asiya-Sakit okean, Cənubi Asiya, Amerika, Yaxın Şərq, Afrika.

Dünya turizmi nisbətən kiçik regionlarda yüksək konsentrasiya ilə xarakterizə olunur. Başlanğıcda XXI əsr Dünya turizminin liderləri bunlardır: Fransa, İspaniya, ABŞ, Çin, İtaliya, Böyük Britaniya, Meksika, Almaniya, Avstriya, Türkiyə.

Beynəlxalq turizmdə lider olan cəmi 10 ölkə dünya turist axınının yarısını təşkil edir. Bu ölkələrdən altısı Mərkəzi və Qərbi Avropadadır: Fransa, İspaniya, İtaliya, Böyük Britaniya, Almaniya, Avstriya.

Bu gün beynəlxalq turizm sürətlə inkişaf edir. Əvvəllər turistlərin az olduğu və ya heç olmadığı ölkələrdən yeni turist axını, yeni turizm istiqamətləri, turizmin yeni formaları var.

Turizmin inkişafının mühüm nəticəsi yeni iş yerlərinin açılması, yəni əhəlinin məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsidir. Ümumilikdə, hazırda turizm sənayesi ümumi məşğulluğun təxminən 11%-ni təşkil edir. Yaradılan iş yerləri dövlət qulluqçularından və yüksək səviyyəli menecerlərdən tutmuş turizm agentliyi işçilərinə, mehmanxana qulluqçularına qədər müxtəlif peşə və bacarıq səviyyələrinin nümayəndələrinə iş tapmağa kömək edir. Turizmdə kompüter sistemləri və yüksək texnoloji avadanlıqlardan geniş istifadə olunduqda ixtisaslı işçi qüvvəsinin cəlb edilməsi tələb olunur.

Turizm həm də kiçik və orta biznesin inkişafı üçün böyük imkanlar yaradır ki, bu da istənilən ölkənin iqtisadiyyatı üçün sabitləşdirici əsasdır.

NƏTİCƏ

Beynəlxalq turizmin 2025-ci ildə pandemiya əvvəlki səviyyələrə tam bərpası gözlənilir və ilkin hesablamalar 2019-cu il səviyyələri ilə müqayisədə 2% artıma işarə edir.

“Bu proqnozun həyata keçirilməsi Asiyada iqtisadi dirçəliş tempindən və mövcud iqtisadi və geosiyasi risklərin təkamülündən asılı olaraq davam edir”, - UNWTO vurğulayır.

Təşkilatın proqnozlarına görə, 2024-cü ildə sadələşdirilmiş viza rejimləri və hava səyahətlərinin artması səbəbindən Çinin xarici və xarici turizmi sürətlənəcək. UNWTO xatırladı ki, Çin Fransa, Almaniya, İtaliya, Hollandiya, İspaniya və Malayziya vətəndaşları üçün 2025-ci il noyabrın 30-dək bir il müddətinə vizasız rejim tətbiq edir [5].

Viza sadələşdirilməsi tədbirləri, vahid Körfəz turist vizasının tətbiqi və Keniya və Ruandaya daha asan Afrikadaxili səyahətlər də daxil olmaqla, Yaxın Şərq və Afrikaya səyahətləri artıracaq.

Ekspertlər hesab edir ki, Avropa 2025-ci ildə yenidən güclü nəticələr göstərəcək. Buna həm Rumıniya və Bolqarıstanın mart ayında Şengen zonasına daxil olması, həm də Parisdə Yay Olimpiya Oyunlarının keçirilməsi kömək edəcək.

Beynəlxalq turizmin davamlı bərpası üçün ciddi problemlər yaratmağa davam edən amillər arasında UNWTO 2024-cü ildə nəqliyyat və yerləşdirməyə turist xərclərinin artmasına səbəb olacaq inflyasiya, yüksək faiz dərəcələri və qeyri-sabit neft qiymətlərini qeyd edib.

Geosiyasi gərginlik turizmin inkişafına da təsir edəcək. Xüsusilə, HƏMAS və İsrail arasında münaqişənin inkişafı Yaxın Şərqə səyahəti poza və səyahətçilərin bölgəyə olan inamına təsir edə bilər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Beynəlxalq turist axınlarının dayanaqlı inkişafda məşğulluğa təsiri. B., 2024.
https://www.researchgate.net/publication/380219535_BEYNLXALQ_TURIST_AXINLARININ_DAYANIQLI_INKISAFDA_MSGULLUGA_TSIRI
2. Son 10 ildə turizm sahəsinin inkişafına dövlət qayğısı. Elm və təhsil. B., 2022.
https://azertag.az/xeber/son_10_ilde_turizm_sahesinin_inkisafina_dovlet_qaygisi-1842243
3. Международный туризм и его влияние на развитие мировой экономики. М., 2024.
<https://cyberleninka.ru/article/n/mezhdunarodnyy-turizm-i-ego-vliyanie-na-razvitie-mirovoy-ekonomiki>
4. Современный международный туризм: тенденции и перспективы. М., 2024.
<https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennyy-mezhdunarodnyy-turizm-tendentsii-i-perspektivy>
5. В 2024 году международный туризм вернется на доковидный уровень. М., 2024.
<https://www.atorus.ru/node/55477>

A.Q.Garayeva

*lecturer, Academy of Public Administration under the President
of the Republic of Azerbaijan*

International tourism and its impact on the development of the world economy

Abstract

The article discusses the features of the development of international tourism as a component of the service sector. It provides a description of international tourism as an economic phenomenon and reveals its content. It discusses the prospects for improving international tourism through the development of tourism products in tourist destinations and the development of a professional travel agency network. The role and position of international tourism in the world economy is also examined.

Keywords: *tourism, international tourism, tourist, economy, development.*

А.Г.Гараева

*преподаватель, Академия Государственного Управления при
Президенте Азербайджанской Республики*

Международный туризм и его влияние на развитие мировой экономики

Резюме

В статье рассматриваются особенности развития международного туризма как составляющей сферы услуг. Дана характеристика международного туризма как

экономического явления и объяснено его содержание. Обсуждаются каналы туризма и турагентства для туризма, а также перспективы туризма. Также рассматривается роль и место международного туризма в мировой экономике.

Ключевые слова: туризм, международный туризм, турист, экономика, развитие.